

Evalvacija efekata programa namenjenog unapređenju veština i motivacije za traženje posla

Zorica Marić¹ i Tamara Džamonja Ignjatović²

¹ REBT Pridruženi trening centar Instituta Albert Elis, Beograd, Srbija

² Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu, Srbija

Savremeni programi koji se implementiraju sa ciljem da se nezaposlenim osobama pomogne da brže dođu do zaposlenja, zasnovani su na jasnim teorijskim osnovama i empirijskim nalazima. Pored učenja potrebnih veština, ovakvi programi sadrže i značajne psihološke komponente kojima se ovaj rad i bavi. Cilj ovih intervencija je ubrzavanje procesa zapošljavanja, prevencija dugotrajne nezaposlenosti i negativnih efekata nezaposlenosti na mentalno zdravlje. U ovom radu izlažemo evaluaciju efekata psihološkog programa koji je kreiran za primenu na našoj populaciji nezaposlenih. Program je dizajniran na osnovu postavki teorije planiranog ponašanja Ajzena (Ajzen, 2005), socijalno-kognitivne teorije Bandure (Bandura, 1997) i kognitivno-bihejviorale teorije promene ponašanja (Meichenbaum, 1993). Svrha programa je da pomogne nezaposlenim osobama da prepoznaju i preuzmu aktivnu ulogu u traženju posla, čime bi se ubrzao proces zapošljavanja i sprečiti negativne efekte nezaposlenosti na mentalno zdravlje. Ciljna grupa programa bili su mladi nezaposleni, od 19 do 30 godina, sa minimum završenim trećim stepenom stručne spreme. Evaluacija programa je obavljena na uzorku od 92 mlade nezaposlene osobe oba pola koje su prošle trodnevni psihološki program. Ispitanicima je zadato pet kraćih skala samoprocene kreiranih specifično za procenu osnovnih varijabli na čiju je promenu trening usmeren. Ispitivanjem je obuhvaćena procena namere za aktivno traženja posla, stavova o traženju posla, samoeфикаsnosti i otpornosti na prepreke i osujećenja. Upitnici su zadavani pre i posle treninga, na osnovu čega je utvrđen stepen pozitivnih promena. Rezultati evaluacije koji su prikazani u radu pokazuju značajne pozitivne efekte programa na sve ciljane varijable.

Ključne reči: *nezaposlenost, traženje posla, teorija planiranog ponašanja.*

PROBLEM NEZAPOSLENOSTI I TRAŽENJE POSLA

Nezaposlenost predstavlja značajan individualni i društveni problem. Na individualnom planu, nezaposlenost prouzrokuje probleme u socijalnom, ekonomskom i partnerskom funkcionisanju (Vinokur & Schull, 2002). Nezaposlene osobe pokazuju više simptoma depresije (Branthwaite & Garcia,

1985; Feather & O' Brien, 1986; Catalano, 1991; Dooley, Catalano, & Wilson,, 1994; Marić, 2005b), više anksioznosti i stresa (Henwood & Miles, 1987; Ullah, Banks, & Warr, 1985) i niži nivo opšteg blagostanja (Winefield, 1995) u odnosu na zaposlene osobe. Zbog ovako negativnih posledica, ubrzanje procesa zapošljavanja nezaposlenih osoba je od izuzetnog individualnog i društvenog značaja, posebno kada se ima u vidu specifičan socijalni kontekst koji karakteriše značajan porast nezaposlenosti u našoj zemlji, kao i globalna ekonomska kriza u svetu.

Na globalnom nivou, ubrzanje procesa zapošljavanja nezaposlenih osoba podrazumeva brojne ekonomske i socijalne mere i sveobuhvatne interventne programe. Tradicionalni interventni programi obuhvataju kurseve za prekvalifikaciju i dokvalifikaciju, karijerno vođenje, učenje veština traženja posla, itd. Poslednjih dvadesetak godina primenjuju se preventivni programi za unapređenje veština traženja posla koji obuhvataju eksplicitno definisane komponente za unapređenje psiholoških kapaciteta nezaposlenih osoba (Eden & Aviram, 1993; Vinokur & Schull, 1997; Creed, Machin, & Hicks, 1999). Evaluacije efekata ovih programa dale su pozitivne rezultate (Vinokur & Schull, 1997).

U ovom radu izlažemo evaluaciju efekata psihološkog programa za nezaposlene koji je dizajniran za primenu na našoj populaciji¹. Namenjen je nezaposlenim osobama, uzrasta od 19–30 godina, u cilju jačanja njihovih psiholoških kapaciteta za traženje posla. Teorijski okvir za razumevanje psiholoških aspekata traženja posla predstavlja teorija planiranog ponašanja (Ajzen, 2002, 2005), a program je obuhvatao sledeće intervencije: 1) promena disfunkcionalnih uverenja (Creed, Machin, & Hicks, 1999), 2) trening samo-efikasnosti (Eden & Aviram, 1993) i 3) inokulacija na prepreke i osujećenja (Vinokur & Schul, 1997). Program je sproveden kao trodnevni trening u ukupnom trajanju od 24 sata.

TEORIJSKA I EMPIRIJSKA OSNOVA PROGRAMA

Teorija planiranog ponašanja. Traženje posla je voljno ponašanje, koje je konceptualizovano pomoću teorije planiranog ponašanja (Ajzen, 2005). Prema teoriji planiranog ponašanja najznačajnija neposredna determinanta određenog voljnog ponašanja je namera osobe da to ponašanje sprovede. Istraživanja pokazuju da se korelacije između namere i sprovođenja ponašanja kreću od .53 do .90 (Van den Putte, 1993; Sheeran, 2002). Iako namera i sprovođenje ponašanja nisu identični konstrukti, visoke korelacije dobijene u istraživanjima

¹ Program je dizajniran u okviru projekta „Jačanje kapaciteta nezaposlenih kroz razvoj veština i motivacije za traženje posla” čiji su nosioci Građanske inicijative uz podršku Evropske agencije za rekonstrukciju i razvoj. Autorka programa je Z. Marić, a realizatorke su Z. Marić, T. Džamonja i E. Vlahović uz pomoć trenera Građanskih inicijativa.

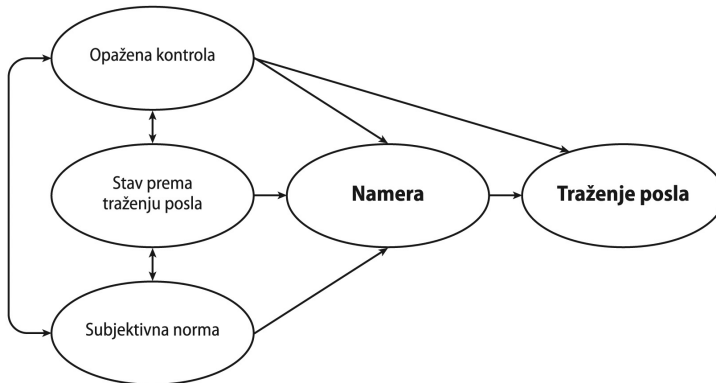
pokazuju da namera može da se koristi kao proksimalna mera izvođenja voljnog ponašanja (Ajzen, 2005). Istraživanja daju podatke o značajnom doprinosu namere u predikciji izvođenja brojnih ponašanja, kao što su traženje posla (Van Ryn & Vinokur, 1992), držanje dijete (Schifter & Ajzen, 1985), sprovođenje programa fizičkih vežbi (Bozionelos & Bennett, 1999) i drugih voljnih ponašanja.

Namera da se sprovede određeno voljno ponašanje zavisi od: 1) stava prema ponašanju, 2) subjektivne norme u pogledu ponašanja i 3) opažene bihejvioralne kontrole. *Stav prema ponašanju* čine uverenja osobe o poželjnosti ili nepoželjnosti ponašanja i njegovih posledica, kao i osećanja u vezi sa planiranim ponašanjem. *Subjektivna norma* je lični doživljaj socijalnog pritiska da se određeno ponašanje sprovede ili ne sprovede. Formira se na osnovu uverenja osobe da ljudi kojima želi da udovolji očekuju to ponašanje. *Opažena bihejvioralna kontrola* predstavlja subjektivnu procenu kontrole nad izvođenjem određenog ponašanja. Ovaj konstrukt obuhvata dva tipa procene: 1) procenu sopstvene kompetentnosti za izvođenje ponašanja i 2) procenu mogućnosti za savladavanje prepreka. Ajzen je priznao da je konstrukt procene sopstvene kompetentnosti identičan konstrukt „samo-efikasnost“, koji izvorno pripada Bandurinoj (Bandura, 1997) teoriji (Ajzen, 2002, str. 13). U daljem tekstu koristimo termin samo-efikasnost, pošto je već uobičajen u istraživanjima teorije planiranog ponašanja.

Prema Ajzenu, planirano ponašanje takođe zavisi od objektivne kontrole koju osoba ima nad sprovođenjem ponašanja. U praksi često nedostaju informacije o svim značajnim spoljašnjim faktorima koji mogu olakšati ili onemogućiti sprovođenje planiranog ponašanja. Ipak, pošto se uverenja o bihejvioralnoj kontroli formiraju većinom na osnovu prošlih iskustava osobe i anticipiranih prepreka u izvođenju ponašanja, Ajzen smatra da opažena bihejvioralna kontrola u određenoj meri reflektuje objektivnu kontrolu koju osoba ima nad sprovođenjem ponašanja. Iz ovog stava proističe pretpostavka da opažena bihejvioralna kontrola utiče na intenzitet planiranog ponašanja delimično preko namere, a delimično direktno (Ajzen, 2005).

Traženje posla iz ugla teorije planiranog ponašanja. Kada se teorija planiranog ponašanja primeni na traženje posla, sledi da intenzitet traženja posla direktno zavisi od intenziteta namere osobe da se angažuje u traženju posla i opažene bihejvioralne kontrole nad sprovođenjem traženja posla (Vinokur & Schull, 2002). Intenzitet namere zavisi od stava prema traženju posla, subjektivne norme i opažene bihejvioralne kontrole nad procesom traženja. Opažena bihejvioralna kontrola obuhvata procenu sopstvene kompetentnosti u traženju posla i procenu sopstvenih mogućnosti za savladavanje prepreke. Pošto mere opažene bihejvioralne kontrole mogu služiti kao proksimalne mere stvarne kontrole koju nezaposlena osoba ima nad procesom traženja posla, samo-efikasnost i mogućnost savladavanja prepreka mogu uticati na intenziteta traženja posla delimično preko namere, a delimično direktno. Što je osoba realističnija u svom

sudu o vladanju veštinama traženja posla i mogućnostima za prevazilaženje prepreka tokom procesa traženja posla, to je opažena bihevioralna kontrola bolji prediktor sprovođenja ponašanja (Ajzen, 2002). Šematski odnos ovih varijabli je prikazan na Slici 1.

Slika 1. Uticaj varijabli teorije planiranog ponašanja na intenzitet traženja posla

Rezultati istraživanja izvedenih na uzorku nezaposlenih pokazuju da se intenzitet traženja posla može objasniti jačinom namere osobe da se angažuje u traženju posla (Vinokur & Schull, 2002; Caska, 1998; Van Ryn & Vinokur, 1992). Značajni nezavisni prediktori namere su samo-efikasnost, stav prema traženju posla i subjektivna norma (Vinokur & Schul, 2002; Wanberg, Kanfer, & Banas, 2000). Istraživanja takođe pokazuju da samoprocena otpornosti na prepreke i osujećenja značajno utiče na istrajnost u traženju posla (Van Ryn & Vinokur, 1992). Rezultati istraživanja u našoj sredini (N=650) pokazuju da su značajni nezavisni prediktori intenziteta traženja posla namera traženja posla, samo-efikasnost, otpornost na prepreke i osujećenja, stav prema traženju, finansijski pritisak i bračno stanje, dok su značajni nezavisni prediktori namere traženja posla stav prema traženju, subjektivna norma, samo-efikasnost i finansijski pritisak (Marić, 2005a). Izloženi podaci sugerišu da psihološke intervencije usmerene na formiranje namere, pozitivnih stavova, subjektivne norme, samo-efikasnosti i otpornosti na prepreke mogu značajno doprineti intenziviranju traženja posla.

Rezultati istraživanja pokazuju da pozitivne efekte imaju sledeće intervencije: 1) promena disfunkcionalnih uverenja (Creed, Machin, & Hicks, 1999), 2) trening samo-efikasnosti (Eden & Aviram, 1993) i 3) inokulacija na prepreke i osujećenja (Vinokur & Schull, 1997).

Promena disfunkcionalnih uverenja. Promena disfunkcionalnih uverenja je postupak koji se primenjuje u kognitivno-bihevioralnim terapijama (Dobson & Dozois, 2001). Izvorno potiče iz racionalno-emozivne bihevioralne terapije

(Ellis, 1994) i kognitivne terapije (Beck, 1996), obuhvatajući tehnike za promenu disfunkcionalnih i formiranje alternativnih funkcionalnih kognicija osobe. Disfunkcionalne kognicije su misli i uverenja koja osobu onemogućavaju u ostvarenju njenih značajnih ciljeva. Funkcionalne kognicije pomažu da osoba ostvari željene ciljeve. Pošto je stav prema traženju posla operacionalizovan preko evaluativnih uverenja osobe o brojnim karakteristikama traženja posla, kognitivna restrukturacija bi trebala biti usmerena na otkrivanje i osporavanje disfunkcionalnih evaluativnih uverenja o traženju posla, kao i na usvajanje i jačanje alternativnih funkcionalnih uverenja. Promena disfunkcionalnih uverenja se sprovodi pomoću sokratovskog dijaloga (tj. vođenog otkrića) trenera i učesnika grupe, didaktičkih mini-prezentacija, persuazivnih izlaganja, pisanih vežbi, imaginacije i drugih tehnika. Principi i metodologija kognitivne restrukturacije su već korišćeni u programima za unapređenje psiholoških kapaciteta mladih nezaposlenih (Creed, Machin, & Hicks, 1999).

Trening samo-efikasnosti. Samo-efikasnost je koncept koji izvorno pripada Bandurinoj socijalno-kognitivnoj teoriji (Bandura, 1997). Odnosi se na očekivanje osobe da će kompetentno i sa lakoćom izvesti određeno planirano ponašanje. Trening samo-efikasnosti u pogledu veština traženja posla predstavlja intervenciju usmerenu na formiranje uverenja nezaposlene osobe da će kompetentno i sa lakoćom izvesti ponašanja (npr. ponašanje tokom intevjua, informisanje o slobodnim radnim mestima itd.) koja su obuhvaćena procesom traženja posla. Pošto nezaposlene osobe često ne poznaju dovoljno skript uloge osobe koja traži posao, trening ima za cilj da razjasni procedure i zadatke koji su obuhvaćeni skriptom, a zatim da učesnicima olakša učenje skripta. Postoje četiri glavna izvora iz kojih se izvode zaključci o sopstvenoj efikasnosti: 1) lično iskustvo u izvođenju ponašanja, 2) gledanje drugih učesnika kako izvode ponašanje, 3) verbalna persuazija referentnih osoba (trener i učesnici grupe) i 4) pozitivno afektivno stanje tokom procesa učenja. Trening samo-efikasnosti se pokazao efikasnom komponentom psiholoških programa za unapređenje veština traženja posla (Eden & Aviram, 1993; Reynolds, Barry, & Gabhain, 2010).

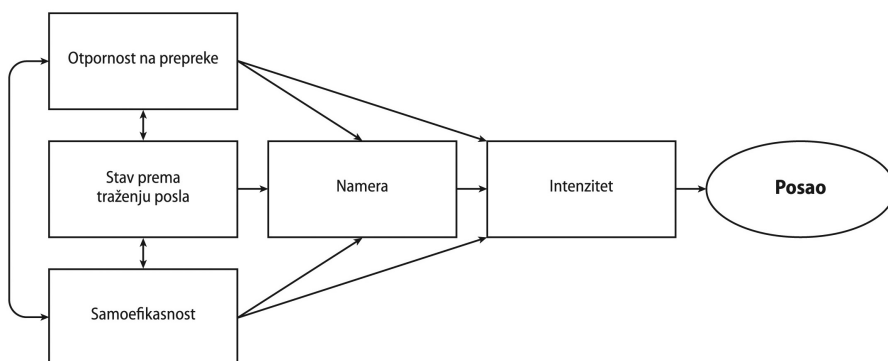
Trening inokulacije na prepreke i osujećenja. „Inokulacija“ (imunizacija) je termin koji se koristi u medicini, kognitivno-bihejvioralnih psihoterapiji i socijalno-psihološkim istraživanjima promene stavova. U medicini se postupkom inokulacije smanjuje osetljivost na viruse i podložnost bolesti. U socijalno psihološkim istraživanjima, inokulacijom se smanjuje osetljivost na persuaziju i podložnost promeni stavova (McGuire, 1964). U psihoterapiji osoba se izlaže blažim formama stresa kako bi se povećala njena otpornost na velike životne stresore (Meichenbaum, 1993). Osnovna pretpostavka inokulacije na stres je da se rezistentnost osobe povećava izlaganjem stimulusu koji je dovoljno snažan da probudi odbranu, ali ne u tolikoj meri da prevlada osobu i izazove disfunkcionalne reakcije. U psihološkim programima za traženja posla koristi se varijacija u vidu inokulacije na prepreke i osujećenja, kako bi se povećao stepen

psihološke otpornosti i bihevioralne kontrole nad procesom traženja. Efekti treninga inokulacije na prepreke i osujećenja u radu sa nezaposlenim validirani su u nekoliko istraživanja (Vinokur & Schull, 1997; Van Ryn & Vinokur, 1992). Trening se sastoji od 1) anticipacije prepreka i osujećenja, 2) generisanja rešenja za prevazilaženje disfunkcionalnih reakcija na prepreku ili osujećenje, 3) uvežbavanja veština neophodnih za savladavanje prepreka i osujećenja i 4) generisanje racionalnih rečenica za tolerisanje prepreka i osujećenja.

SVRHA, CILJEVI I SADRŽAJ PROGRAMA

Osnovna svrha dizajniranog programa je ubrzavanje procesa zapošljavanja, prevencija dugotrajne nezaposlenosti i negativnih efekta nezaposlenosti na mentalno zdravlje nezaposlenih. Cilj programa je da se putem primene psiholoških intervencija pomogne nezaposlenim osobama da prepoznaju i preuzmu aktivnu ulogu u traženju posla, kao pozitivnu tranzicionu ulogu koja će olakšati i ubrzati proces zapošljavanja i sprečiti negativne efekte nezaposlenosti na mentalno zdravlje. Ciljna grupa su bili mladi nezaposleni, od 19 do 30 godina, najmanje sa završenim trećim stepenom stručne spreme, koji traže posao prvi put ili nakon gubitka posla.

Osnovni teorijski model za konceptualizovanje traženja posla predstavlja teorija planiranog ponašanja. Program je bio usmeren na jačanje namere traženje posla, intervenisanjem na varijablama koje prema teoriji planiranog ponašanja direktno utiču na nameru traženja posla: stav prema traženju posla, samo-efikasnost i otpornost na prepreke i osujećenja. Samo-efikasnost i otpornost na prepreke i osujećenja su predstavljale mere opažene bihevioralne kontrole. Subjektivna norma nije bila direktna meta ni jedne od intervencija. Međutim, sadržaj programa je tako koncipiran da je isticao aktivno traženje posla kao normativno ponašanje. Šematski prikaz izdvojenih varijabli teorije planiranog ponašanja i njihov uticaj na intenzitet traženja posla prikazan je na Slici 2.

Slika 2. Izdvojene varijable teorije planiranog ponašanja na intenzitet traženja posla

Program je dizajniran kao trening koji deluje na dva nivoa. Na prvom nivou, trening je usmeren na *usvajanje efikasnih metoda i veština traženja posla*. S obzirom da je traženje posla složen proces koji obuhvata čitav niz ponašanja koja se koriste u različitim situacijama, prvi nivo treninga obuhvata učenje kompletnog skripta traženja posla. Drugi nivo treninga je usmeren na *unapređenje psiholoških resursa* koji su značajni za intenzitet i istrajnost u traženju posla i upravljanje karijerom u situaciji nezaposlenosti: *namera traženja posla, pozitivni stavovi prema traženju posla, samo-efikasnost i otpornost na prepreke i osujećenja*. Ovi psihološki resursi istovremeno predstavljaju značajne komponente mentalnog zdravlja i očekuje se da ublaže negativno dejstvo nezaposlenosti na mentalno zdravlje nezaposlenih osoba. Intervencije prvog i drugog nivoa treninga su usmerene na to da dovedu do pronalaženja odgovarajućeg posla preko uticaja na medijatore prvog i drugog reda. Medijatori prvog reda su unutrašnji psihološki resursi osobe, a medijatori drugog reda su ponašanja osobe.

Trening predstavlja intenzivnu trodnevnu edukativno-iskustvenu radionicu u trajanju od 24 sata (Tabela 1.) tokom koje su učesnici uvežbavali procedure i zadatke obuhvaćene skriptom uloge „tražioca posla“. Pošto nezaposlene osobe često ne poznaju skript ovakve uloge, trening ima za cilj da razjasni procedure i zadatke koji su obuhvaćeni skriptom. Osim toga, učesnici su usmereni na otkrivanje kako da koriste lične i socijalne resurse koji postaju dostupni preuzimanjem uloge „tražioca posla“.

Tabela 1. Plan treninga

I dan	II dan	III dan
Procena i predstavljanje sebe	Otklanjanje prepreka i nalaženje poslova	Intervju
Kako proceniti svoje veštine? Kako konkretno predstaviti svoje kvalitete?	Šta su prepreke i izazovi? Kako raspršiti sumnje kod poslodavca?	Kako kontrolisati tok intervjuja?
Kako napisati CV i prpratno pismo?	Kako doći do informacija o slobodnim radnim mestima?	Šta treba reći i uraditi na kraju intervjuja?

CILJ I HIPOTEZE ISTRAŽIVANJA

Cilj istraživanja je evaluacija efekata programa na nameru traženja posla, otpornosti na prepreke i osujećenja, stavove prema traženju posla i samo-efikasnosti. Na osnovu teorijskog polazišta i ciljeva programa postavljene su sledeće hipoteze: 1) postoji značajan efekat programa na nameru traženja posla, stavove prema traženju posla, samo-efikasnost i otpornost na prepreke i osujećenja i 2) postoji značajan efekat interakcije programa i intenziteta traženja posla u prethodnom mesecu na nameru, otpornost na prepreke i osujećenja,

stavove prema traženju posla i samo-efikasnost. Očekivano je da će efekat intervencije biti najveći kod ispitanika koji su u prethodnom mesecu bili najneaktivniji u traženju posla, pošto je program usmeren na razvijanje osnovnih veština i psiholoških resursa neophodnih za traženje posla.

Metod

Uzorak. Uzorak je obuhvatao 100 mladih nezaposlenih oba pola, uzrasta od 19–30 godina, koji su prošli trodnevni psihološki program. U uzorku je bilo 67 ženskih i 33 muške osobe. Najveći broj ispitanika (N=72) bile su osobe sa završenom srednjom školom (četvrti stepen), 13 ispitanika je završilo višu školu, a 10 je završilo fakultet. Prosečna starost uzorka je 24 godine (SD=4.00).

Ispitanici su evidentirani kao nezaposleni u Nacionalnoj službi za zapošljavanje. Prosečna dužina nezaposlenosti je 14 meseci (SD=15), sa rasponom od jednog meseca do 50 meseci. Od ukupnog broja, 61% ispitanika je nezaposleno od mesec dana do 12 meseci, 18 % od 12 meseci do 24 meseca, 13 % od 24 meseca do 36 meseci i 8% od 36 meseci do 50 meseci.

Posle pregleda testovnog materijala, odbačeno je 8 upitnika gde su nedostajali odgovori na sve ajteme, tako da je evaluacija programa rađena na uzorku od 92 ispitanika.

Instrumenti i procedura procene. Procena samo-efikasnosti, otpornosti na prepreke i osujećenja, stavova prema traženju posla i intenziteta traženja posla vršena je pomoću skala za samoprocenu koji su dizajnirani za procenu ovih varijabli i provereni u pilot istraživanju. Pouzdanost merenja u ovom istraživanju (Crombah alfa koeficijent) kreće se u rasponu od od .70 do .85. Korišćeni su sledeći upitnici:

- otpornost na prepreke i osujećenja – sadrži 10 ajtema koji se procenjuju na skali od 1 do 5, a mere način reagovanja na prepreke i osujećenja prilikom traženja posla (npr. „Neuspeli pokušaji me ne mogu obeshrabit“)
- stavovi prema traženju posla – sadrži 15 ajtema, koji se procenjuju na skali od 1 do 4, a izražavaju pozitivno ili negativno vrednovanje pojedinih aspekata traženja posla (npr. „Što aktivnije tražiš posao, pre ćeš ga naći“)
- samo-efikasnost – sadrži 10 ajtema koji se procenjuju na skali od 1 do 5, a sadrže procenu samopouzdanja u pogledu specifičnih veština traženja posla (npr. „Siguran sam da mogu ostaviti dobar utisak tokom intervju za posao“).
- intenzitet traženja posla u proteklom mesecu – sadrži 9 ajtema koji se procenjuju na skali od 1 do 6, a govore o učestalosti ponašanja vezanih za traženje posla

Namera je procenjena direktnim pitanjem „U kojoj meri nameravate da se trudite i zalažete da nađete posao u narednih četiri meseca?“ (Vinokur & Caplan, 1987). Ispitanici su davali odgovor na petostepenoj skali (od „ni malo“ do „veoma mnogo“).

Ispitanici su popunili upitnik prvog dana treninga, pre početka programa. Retest je urađen na kraju trećeg dana treninga, tako da je između testa i retesta proteklo tri dana.

Rezultati

Statistička analiza podataka urađena je u programu SPSS 15. Značaj promena koje su postignute primenom treninga utvrđen je na osnovu značajnosti razlika između rezultata na testu i retestu. Efekti primene programa, kao i efekat interakcije programa i prethodnog intenziteta traženja posla utvrđen je primenom univarijantne analize varijanse za ponovljena merenja.

Efekti primenjenog programa (intervencije) i interakcije intervencije i prethodnog intenziteta traženja posla analizirani su za sve četiri varijable aktivnog traženja posla (namera traženja posla, otpornost na prepreke i osujećenja, stavovi prema traženju posla i samo-efikasnost), procenjene pre i posle primene intervencije. U tom cilju, grupe su podeljene na tri podgrupe na osnovu percentil skorova (33. i 66. percentil) tako da grupišu ispitanike u grupe približno jednake veličine:

- grupa 1 sa najslabijim intenzitetom prethodnog traženja posla (N=28)
- grupa 2 sa umerenim intenzitetom prethodnog traženja posla (N=33)
- grupa 3 sa visokim intenzitetom prethodnog traženja posla (N=31)

Rezultati deskriptivne statistike (test i retest) za grupe formirane prema intenzitetu traženja posla u prethodnom mesecu prikazani su u Tabeli 2.

Tabela 2. Aritmetičke sredine i standardne devijacije za ukupan uzorak i pojedinačne grupe pre i posle primene programa

Varijable	Grupe	M	SD	N
namera da traže posao	1	3,57	,88	28
	2	4,24	,83	33
	3	4,65	,55	31
	Total	4,17	,87	92
namera da traže posao – retest	1	3,96	,69	28
	2	4,33	,74	33
	3	4,65	,49	31
	Total	4,33	,70	92
otpornost na prepreke i osujećenja	1	36,14	7,03	28
	2	37,85	7,25	33
	3	41,87	4,75	31
	Total	38,68	6,80	92
otpornost na prepreke i osujećenja– retest	1	41,89	5,22	28
	2	40,39	7,51	33
	3	40,42	8,37	31
	Total	40,86	7,16	92
stavovi prema traženju posla	1	46,36	4,37	28

Varijable	Grupe	M	SD	N
	2	46,27	4,06	33
	3	45,84	4,61	31
	Total	46,15	4,30	92
stavovi prema traženju posla – retest	1	48,68	5,20	28
	2	48,97	3,33	33
	3	47,16	3,98	31
	Total	48,27	4,22	92
samoefikasnost	1	29,04	6,05	28
	2	28,36	4,67	33
	3	32,94	5,74	31
	Total	30,11	5,80	92
samoefikasnost – retest	1	36,57	6,85	28
	2	37,36	5,76	33
	3	40,26	6,91	31
	Total	38,10	6,62	92

Provera glavnog efekta intervencije na nameru, stavove, otpornost na prepreke i osujećenja i samo-efikasnost

U cilju provere osnovne istraživačke hipoteze, da postoji značajan efekat programa (intervencije) na svaki od psiholoških resursa koji doprinose intenzitetu traženja posla, primenjena je univarijatna analiza varijanse za ponovljena merenja. Rezultati analize značajnosti glavnih efekata programa za svaki od psiholoških resursa prikazani su u Tabeli 3.

Tabela 3. Prikaz značajnosti glavnih efekata programa na psihološke resurse traženja posla

Psihološki resursi	df	df greške	F	sig.	η²
Namera	1	97	4,29	,041	,044
Otpornost	1	98	10,99	,001	,079
Stavovi	1	97	25,50	,000	,219
Samoefikasnost	1	98	122,51	,000	,532

Iz rezultata se uočava da postoji značajan glavni efekat intervencije, odnosno primenjenog programa na sve procenjene varijable (namera, stav, samo-efikasnost i otpornost na prepreke). Intervencija je imala najveći uticaj na razvoj samo-efikasnosti, pri čemu je objašnjeno čak 53% promene, a zatim na razvoj pozitivnih stavova prema traženju posla.

Provera efekta interakcije intervencije i prethodnog intenziteta traženja posla na nameru, stavove, otpornost na prepreke i osujećenja i samo-efikasnost

Kako bi utvrdili kakav je efekat interakcije programa (intervencije) i prethodnog intenziteta traženja posla na pojedinačne varijable (namera, stav, samo-efikasnost i otpornost na prepreke), proučili smo značajnost efekata interakcije ove dve varijable. Rezultati analize značajnosti efekata interakcije prikazani su u Tabeli 4.

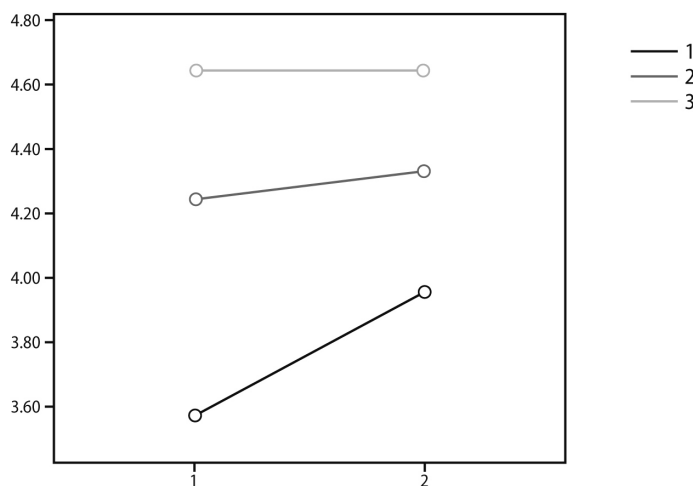
Tabela 4. Prikaz značajnosti efekata interakcije programa i prethodnog intenziteta traženja posla

Interakcija	df	df greške	F	p
Namera* intenzitet	2	92	2,22	,115
Otpornost*intenzitet	2	94	8,88	,000
Stavovi*intenzitet	2	92	,99	,375
Samoeffikasnost*intenzitet	2	93	,56	,571

Efekati interakcije intervencije i prethodnog intenziteta traženja posla su značajni samo za otpornost na prepreke i osujećenja, pri čemu na ovaj način možemo da objasnimo 15% promene ($\eta^2 = .152$). Kod ostalih varijabli efekti intervencije deluju nezavisno od intenziteta traženja posla tokom poslednjih mesec dana pre primene programa.

U celini posmatrano, rezultati su pokazali da je program delovao na sve procenjene psihološke varijable koje unapređuju aktivan pristup traženju posla. Kako ipak, postoje razlike u delovanju programa na ove varijable, dobijeni rezultati su i grafički prikazani kako bi se lakše uočile ove specifičnosti, a zavisno od prethodnog intenziteta traženja posla.

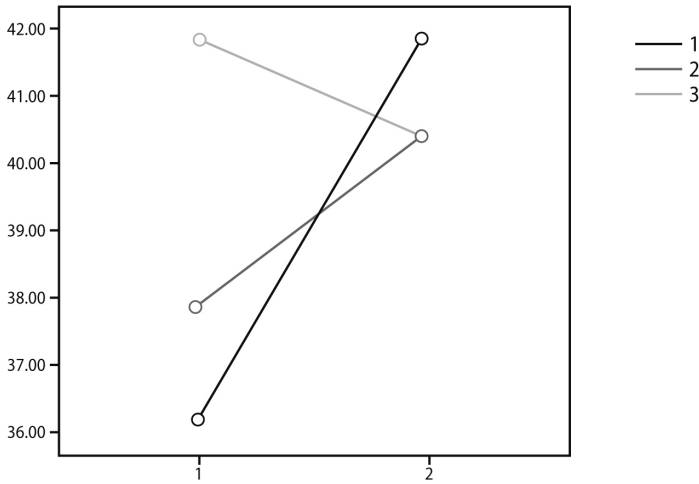
Kada se razmatraju efekti intervencije na *nameru traženja posla* (Slika 1) može se uočiti da je efekat intervencije na nameru traženja najveći kod prethodno najneaktivnijih u traženju posla (grupa 1). Namera traženja posla prethodno najneaktivnijih (grupa1) posle primene intervencije skoro dostiže nivo umereno aktivnih (grupa 2) pre primene programa dok stepen namere traženja posla kod najaktivnijih (grupa 3) ostaje na istom nivou.

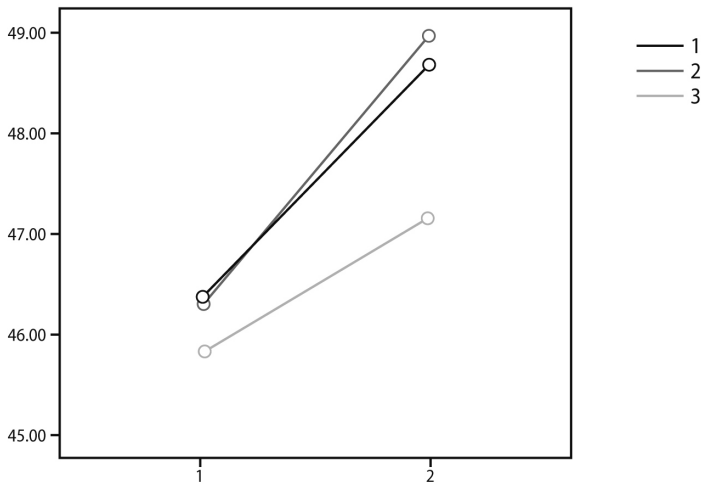
Slika 1. Efekti programa na nameru traženja posla. X osa – rezultati prvog i drugog merenja (1-test; 2-retest); y osa – aritmetičke sredine namere traženja posla; grupe 1, 2 i 3 prema redosledu od najneaktivnijih (1) do najaktivnijih (grupa 3) u traženju posla.

Rezultati pokazuju da postoji značajan efekat interakcije intervencije i prethodnog intenziteta traženja posla u delovanju na *otpornost na prepreke i osujećenja* tokom traženja posla (Slika 2). Najveći efekat intervencije na varijablu otpornost na prepreke i osujećenja je kod ispitanika koji su prethodno bili najneaktivniji u traženju posla (grupa 1). Njihova otpornost na prepreke i osujećenja posle primene intervencije dostiže nivo otpornosti ispitanika koji su pre primene intervencije bili najaktivniji (grupa 3). Logično je pretpostaviti da je jedan od značajnih razloga neaktivnosti u grupi najneaktivnijih tražilaca posla bila upravo niska tolerancija na prepreke i osujećenja tokom procesa traženja posla. Interesantno je uočiti i da otpornost na prepreke i osujećenja neznatno opada kod grupe prethodno najaktivnijih tražilaca posla (grupa 3). Bez obzira što ovaj rezultat nije statistički značajan, može se razmišljati o izvesnoj psihološkoj senzibilizaciji i osveščivanju neprijatnih osećanja koja jesu pratilac neuspeha u traženju posla, što ipak nije dovelo do statistički značajnog sniženja njihove tolerancije na prepreke i osujećenja.

Kada se razmotre efekti interakcije intervencije i prethodnog intenziteta traženja posla na *stavove prema traženju posla* (Slika 3), rezultati ukazuju da nema značajne interakcije intervencije i prethodnog intenziteta traženja posla u delovanju na stavove. U ovom slučaju, efekat programa deluje pozitivno na promenu stavova kod svih grupa nezavisno od prethodnog intenziteta traženja posla. Ipak, iako razlika u efektu nije statistički značajna uočava se da je veći efekat programa na stavove prethodno umereno aktivnih (grupa 2) i najneaktivnijih (grupa 1) u traženju posla, nego ispitanika koji su bili najaktivniji u prethodnom mesecu.

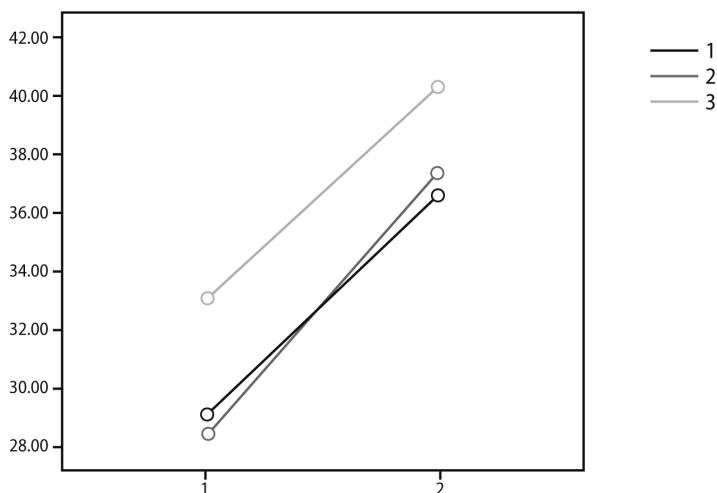
Slika 2. Efekti programa na otpornost na prepreke i osujećenja. X osa – rezultati prvog i drugog merenja (1-test; 2-retest); y osa – aritmetičke sredine otpornosti na prepreke; grupe 1, 2 i 3 prema redosledu od najneaktivnijih (1) do najaktivnijih (grupa 3) u traženju posla.

Slika 3. Efekti programa na stavove prema traženju posla. X osa – rezultati prvog i drugog merenja (1-test; 2-retest); y osa – aritmetičke sredine stavova prema traženju posla; grupe 1, 2 i 3 prema redosledu od najneaktivnijih (1) do najaktivnijih (grupa 3) u traženju posla.

Konačno, rezultati ukazuju da ne postoji značajna interakcija intervencije i prethodnog intenziteta traženja posla na varijablu *samo-efikasnost* u pogledu sopstvenih veština za traženje posla (Slika 4). Naime kod svih grupa je došlo

do značajne promene u proceni vlastite samoefikasnosti. Nivo samo-efikasnosti najneaktivnijih (grupa 1) i umereno aktivnih (grupa 2) tražilaca posla posle primene programa premašuje nivo samopouzdanja koji su najaktivniji (grupa 3) tražioci posla imali pre primene programa.

Slika 4. Efekti programa na osećaj samo-efikasnosti. X osa – rezultati prvog i drugog merenja (1-test; 2-retest); y osa – aritmetičke sredine doživljaja samo-efikasnosti; grupe 1, 2 i 3 prema redosledu od najneaktivnijih (1) do najaktivnijih (grupa 3) u traženju posla.

ZAKLJUČCI

Rezimirajući osnovne rezultate evaluacije, može se zaključiti da je program (intervencija) pokazao pozitivne efekte na psihološke kapacitete mladih nezaposlenih osoba koji su na evidenciji Nacionalne službe za zapošljavanje u procesu traženja posla. Glavni efekti programa su vidljivi na svim merenim psihološkim varijablama: namera traženja posla, otpornost na prepreke i osujećenja, stavovi prema aktivnom traženju posla i samo-efikasnost u traženju posla. Program je imao najveći efekat na samo-efikasnost u traženju posla i stavove prema aktivnom traženju posla.

Nalazi istraživanja takođe pokazuju da je program imao nejednak uticaj na pojedine ciljane psihološke resurse kod osoba sa različitim prethodnim nivoom intenziteta traženja posla. Intervencija je imala značajno veći efekat na otpornost na prepreke i osujećenja kod onih ispitanika koji su pre primene programa bili manje aktivni u traženju posla, nego kod ispitanika koji su prethodno bili aktivniji. Ovakva tendencija se opaža i u pogledu namere za traženje posla.

Prema teoriji planiranog ponašanja promene u nivou otpornosti na prepreke i osujećenja tokom traženja posla utiču na promene u intenzitetu traženja posla. S obzirom na to da je proces traženja posla često dugotrajan i opterećen brojnim razočarenjima, pretpostavljamo da povećana otpornost na prepreke i osujećenja pozitivno deluje na stabilnost namere traženju posla i samim tim istrajnost u traženju posla, uprkos preprekama i osujećenjima tokom tog procesa. Osim toga, pošto povećana otpornost na prepreke i osujećenja bar delimično govori i objektivno povećanoj mogućnosti savladavanja prepreka (Ajzen, 2002), pozitivne promene u ovoj varijabli mogu direktno uticati na intenzitet traženja posla. Drugim rečima, osoba koja je u stanju da uspešno savladava prepreke ima objektivno više prilika da traži posao, od osobe koja pred preprekama odustaje.

Intervencija je imala značajan efekat na nameru traženja posla, sa tendencijom većeg efekta kod ispitanika koji su prethodni mesec bili najneaktivniji u traženju posla. Iako nam rezultati dosadašnjih istraživanja povezanosti između namere i realizacije planiranog ponašanja (Van den Putte, 1993; Sheeran, 2002) dozvoljavaju da pretpostavimo da će osobe kod koje je formirana jaka namera intenzivnije i istrajnije tražiti posao, napominjemo da je za tačnu predikciju ponašanja neophodno da namera i opažena bihevioralna kontrola ostanu stabilne nakon primene programa. Brojni intervenišući događaji mogu proizvesti promene u nameri ili u percepcijama bihevioralne kontrole, tako da početne mere tih varijabli više ne dozvoljavaju tačnu predikciju ponašanja. Tačnost predikcije intenziteta traženja posla zavisi od toga u kojoj meri percepcije bihevioralne kontrole realistično reflektuju stvarnu kontrolu koju će ispitanici imati nad procesom traženja (Ajzen, 1991, str. 185).

U celini gledano, dobijeni rezultati nam govore da su primenjene tehnike promene disfunkcionalnih uverenja o traženju posla, inokulacija na prepreke i osujećenja i trening samo-efikasnosti dovoljno moćne intervencije da izazovu statistički značajne promene u stavovima prema traženju posla, otpornosti na prepreke i osujećenja i doživljaju sopstvene kompetentnosti u pogledu veština traženja posla. Međutim, pošto su izmereni samo neposredni efekti programa, ne možemo govoriti o dugoročnoj održivosti izmerenih promena.

Uzimajući u obzir ovo ograničenje istraživanja, bilo bi značajno proveriti i dugoročne efekte programa na izabrane psihološke varijable, kroz *follow-up* ispitivanje nakon dužeg vremenskog intervala, od šest meseci do godinu dana. S druge strane, veoma je teško u aplikativnim programima, koji po pravilu nisu dugoročni, obezbediti praćenje bez osipanja uzorka, a posebno obezbediti kontrolu dejstva drugih relevantnih faktora koji bi mogli značajno uticati na zapošljavanje, nezavisno od efekata programa (npr. nalaženje posla usled nekih nezavisnih situacionih okolnosti). Daljim istraživanjima bilo bi značajno ispitati dugoročne efekte programa na mentalno zdravlje pošto rezultati istraživanja pokazuju da postoji pozitivna veza između depresije i nezaposlenosti (Marić, 2005b).

Takođe bi bilo korisno proveriti efekte programa u odnosu na eksterni kriterijum, kao što je brzina zapošljavanja i uporediti podatke o zapošljavanju sa kontrolnom grupom ispitanika ujednačenom prema početnim relevantnim varijablama (uzrast, stepen obrazovanja, dužina i intenzitet traženja posla i sl.) koja nije prošla program. Na žalost, Nacionalna služba za zapošljavanje ne raspolaže evidencijom svojih korisnika koji su se zaposlili, već samo ukupnim podacima o porastu ili smanjenju osoba na evidenciji nezaposlenih, nezavisno od programa u koje su bili (ili nisu bili) uključeni. Zbog toga, rezultate evaluacije ne možemo generalizovati van dometa kratkoročnih merenih efekata i specifičnosti ovog dela populacije nezaposlenih osoba. Ipak, time se ne isključuje relevantnost pozitivnih psiholoških promena dobijenih na uzorku inače najbrojnije grupe iz populacije nezaposlenih kao što su mlade osobe sa srednjom školskom spremom bez radnog iskustva i bez prisustva drugih faktora otežane zapošljivosti.

LITERATURA

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational behavior and Human Decision Processes*, 50, 179 – 211.
- Ajzen, I. (2002). Perceived Behavioral Control, Self – Efficacy, Locus of Control, and the theory of planned behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 32, 1– 20.
- Ajzen, I. (2005). *Attitudes, personality, and behavior*. Milton-Keynes, England: Open University Press / McGraw– Hill.
- Bandura, A. (1997). *Self – Efficacy: The exercise of control*. New York: W. H. Freeman.
- Beck, A. T. (1996). Beyond Belief: A Theory of Modes, Personality, and Psychopathology. In P. M. Salkovskis (Ed.), *Frontiers of Cognitive Therapy* (pp. 1–25). New York: The Guilford Press.
- Bozionelos, G., & Bennett, P. (1999). The Theory of Planned Behaviour as Predictor of Exercise: The Moderating Influence of Beliefs and Personality Variables. *Journal of Health Psychology*, 4(4), 517–529.
- Branthwaite, A., & Garcia, S. (1985). Depression in the young unemployed and those on Youth Opportunities Schemes. *British Journal of Medical psychology*, 58, 67–74.
- Caska, B. A. (1998). The search for employment: Motivation to engage in coping behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 28, 206 –224.
- Catalano, R. (1991). The health effects of economic insecurity. *American Journal of Public Health*, 81, 1148 – 1152.
- Creed, P. A., Machin, M. A., & Hicks, R. (1999). Improving mental health status and coping abilities for long-term unemployed youth using cognitive-behaviour therapy based interventions. *Journal of Organizational Behavior*, 20, 963–978.
- Dobson, K. S., & Dozois, D. J. A. (2001). Historical and philosophical bases of the cognitive-behavioral therapies. In K. S. Dobson (Ed.), *Handbook of cognitive-behavioral therapies* (pp. 3–39). New York: Guilford Press.
- Dooley D., Catalano, R., & Wilson, G. (1994). Depression and unemployment: Panel findings from the epidemiologic Catchment Area study. *American Journal of Community Psychology*, 22, 745 – 765.
- Eden, D., & Aviram, A. (1993). Self-efficacy training to speed re-employment: Helping people to help themselves. *Journal of Applied Psychology*, 78, 352–360.

- Ellis, A. (1994). *Reason and Emotion in Psychotherapy*. New York: Birch Lane Press of Carol Publishing Group.
- Feather, N. T., & O' Brien, G. E. (1986). A longitudinal study of the effects of employment and unemployment on school – leavers. *Journal of Occupational Psychology*, 59, 121–144.
- Henwood, F. & Miles, I. (1987). The experience of unemployment and the sexual division of labor. In D. Fryer & P. Ullah (Eds.), *Unemployed people* (pp. 94–110). Milton Keynes: Open University.
- Marić, Z. (2005a). Predikcija intenziteta i namere traženja posla na uzorku nezaposlenih. *Psihologija*, 38(2), 181–195.
- Marić, Z. (2005b). Predikcija simptoma depresije kod nezaposlenih. *Psihologija*, 38(1), 5–17.
- McGuire, W. J. (1964). Inducing resistance to persuasion: Some contemporary approaches. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (pp. 191–229). San Diego, CA: Academic Press.
- Meichenbaum, D. (1993). Stress inoculation training for coping with stress. *The Clinical Psychologist*, 49, 4–7.
- Reynolds, C., Barry, M. M., & Gabhainn, S. N. (2010). Evaluating the impact of the Winning New Jobs programme on the re-employment and mental health of a mixed profile of unemployed people. *International Journal of Mental Health Promotion*, 12(2), 32–41.
- Schifter, D. E., & Ajzen, I. (1985). Intention, perceived control, and weight loss: An application of the theory of planned behavior. *Journal of Personality and Social Psychology*, 49(3), 843–851.
- Sheeran, P. (2002). Intention-behavior relations: A conceptual and empirical review. In W. Stroebe & M. Hewstone (Eds.), *European review of social psychology* (pp. 1–36). Chichester, UK: Wiley.
- Ullah, P., Banks, M., & Warr, P. B. (1985). Social support, social pressures and psychological distress during unemployment. *Psychological Medicine*, 15, 283 – 295.
- Van Ryn, M., & Vinokur, A., D. (1992). How did it work? An examination of the mechanism through which a community intervention influenced job search behavior among an unemployed. *American Journal of Community Psychology*, 20, 577 – 599.
- Van den Putte, B. (1993). *On the theory of reasoned action*. Unpublished doctoral dissertation, University of Amsterdam, Netherlands.
- Vinokur, A., & Caplan, R. D. (1987). Attitudes and social support: Determinants of job-seeking and well-being among the unemployed. *Journal of Applied Social Psychology*, 17, 1007–1024.
- Vinokur, A., & Schull, Y. (1997). Mastery and inoculation against setbacks as active ingredients in the JOBS intervention for the unemployed. *Journal of Counseling and Clinical Psychology*, 65, 867–877.
- Vinokur, A., & Schull, Y. (2002). The Web of Coping Resources and Pathways to Reemployment Following a Job Loss. *Journal of Occupational Health Psychology*, 7, 68–83.
- Wanberg, C. R., Kanfer, R., & Banas, J., T. (2000). Predictors and outcomes of networking intensity among unemployed job seekers. *Journal of Applied Psychology*, 85, 491–503.
- Winefield, A. H. (1995). Unemployment: Its psychological costs. In C. L. Cooper & I. T. Robertson (Eds.), *International Review of Industrial and Organizational Psychology* (pp. 169–212). Chichester, United Kingdom: Wiley.

Evaluation of Effects of Program for Improving Skills and Motivation for Employment

Zorica Marić¹ and Tamara Džamonja Ignjatović²

¹ REBT Affiliated Training Center of Albert Ellis Institute, Belgrade

² Faculty of Political Sciences, University of Belgrade, Serbia

Contemporary programs that have been implemented in order to help unemployed reduce time for finding a job are based on clear theoretical background and empirical evidence. In addition to providing opportunities to learn necessary skills, these programs also incorporate important psychological components which will be addressed in this paper. The goal of these interventions is to reduce time for finding a job, prevent long-term unemployment and negative effects of unemployment on individuals' mental health. The paper presents evaluation of the effects of these psychological interventions. The program was based on Ajzen's theory of planned behavior (2005), Bandura's social-cognitive theory (1997) and cognitive-behavior theory of behavioral change (Meichenbaum, 1993). The goal of this program was to help unemployed individuals take an active role in finding a job, reduce time for finding a job and prevent negative effects of unemployment on their mental health. The target group of the program were young unemployed individuals ages 19 – 30, with at least high school level of education. Evaluation study was conducted on a sample of 92 male and female individuals who attended 3-day psychological program. Participants filled out five short scales specifically designed to assess variables that were targeted for change, such as, active approach to finding a job, attitudes toward process of employment, self-efficacy and resilience to frustrations and obstacles. Scales were administered before and after the training. Evaluation results, based on these pre and post measures, showed significant positive effects of this program on all five variables.

Key words: *unemployment, job search, theory of planned behavior.*